

SURİYE'DEKİ ÇERKES TOPLULUĞUNUN TARİHİNDEN

Anzor Kuşhabiy

Çev.: Murat Papşu

İlk küçük Çerkes grupları Suriye'nin kuzeyine, Maraş Sancağı topraklarına 1860'lı yılların ortalarında yerleştiler. Çerkeslere hükümete karşı sürekli ayaklanan Zeytun bölgesinin 'kontrolünü' sağlayacak Osmanlı jandarması rolü verildi.

1872 yılında bine yakın Çerkes, Hama ve Humus şehirleri civarına ve Havran Sancağı sınırları içindeki Golan Tepeleri'ne yerleştirildi.¹

Çerkeslerin Suriye'ye asıl göç dalgası, başta Osmanlı İmparatorluğu'nun Avrupa topraklarından olmak üzere 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı yıllarında başladı. Kafkasya'dan toplu göç yıllarında çok sayıda Çerkes bugünkü Yugoslavya, Bulgaristan, Romanya, Kıbrıs ve Girit adalarına yerleştirilmişti. Rus Çarlığı'nın resmi istatistik verilerine göre 1876'da Balkanlar'da 150.000'den fazla Çerkes yaşıyordu. Bunlardan 90.000'e yakın kişi Bulgaristan'daydı. Çerkesler bu bölgeye Osmanlı hükümeti tarafından Hıristiyan halkların ulusal-kurtuluş hareketleriyle mücadele etmek amacıyla yerleştirilmişlerdi. Nisan 1876'da Bulgaristan'da çıkan ayaklanmada ve Osmanlı-Rus Savaşı sırasında düzensiz Çerkes süvarileri, Osmanlı ordusunun en iyi birliklerinden biri olarak cephenin en sıcak yerlerine sürüldüler.

Aralık 1876 - Ocak 1877'de İstanbul'da yapılan Avrupa Devletleri Konferansı'nda Çerkeslerin Balkanlardan, İmparatorluğun Asya vilayetlerine yerleştirilmesi düşüncesi ortaya atıldı.

Rus ordusunun saldırıya geçmesiyle Çerkesler köylerini terk ettiler ve Osmanlı ordusunun geri çekilen birlikleriyle birlikte yollara düştüler. Ağustos 1878'de Filibe'de (Flipopol) toplanan Rus Komutanlığı Konseyi'nin aldığı karara göre, evlerini terk eden bütün Müslüman mültecilere Bulgaristan'a geri dönme hakkı tanınıyordu, fakat Çerkesler hariç... Bu zamana kadar Bulgaristan'ı terk etmeye zaman bulamayan Çerkesler ise "mahalli idarenin tasarrufuyla Bulgar Prensiği sınırları dışına yerleştirilecekti." Ayastefanos ve Berlin barış antlaşmaları kararlarında, Balkanlardan göç etmek zorunda kalan Çerkesler sorunu bir kenara bırakıldı. Sadece Sultan'ın "sınır garnizonlarında düzensiz Çerkes birlikleri kullanamayacağı" karara bağlandı. Böylece Çerkes göçmenler ikinci kez, hem bu devletler, hem de Osmanlı İmparatorluğu tarafından bundan sonraki yaşamlarını kurmak için her türlü hak ve garantiden mahrum bırakıldılar.

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı bittikten sonra Kuzey Kafkasya'dan göç Terek Oblastı, Abhazya ve Dağıstan'daki anti kolonyalist ayaklanma nedeniyle iyice arttı. Bu göçmenlerin bir kısmı Suriye ve Filistin'e yollandı.

1878 ilkbaharından başlayarak iki yıl boyunca Suriye kıyılarına düzenli olarak, Balkanlardan ve Kafkasya'dan gelen Çerkes göçmenleri taşıyan Osmanlı ve Avrupa gemileri yanaştı. Göç son derece zor koşullarda gerçekleşiyordu. Göçmenler kıyıya çıktuktan sonra, sürekli yerleşecekleri bir yer verilmesini bekleyerek açık havada yatıp kalkıyorlardı. Binlercesi açlıktan ve bir türlü yakalarını bırakmayan bulaşıcı hastalıklardan öldü. Avrupalı elçilerin Çerkes göçünün korkunçluğunu anlatan çok sayıda yayınlanmış ve yayınlanmamış anıları vardır.

Çerkeslerin Kuzey Kafkasya'dan Suriye'ye göçü küçük ölçülerde de olsa 1920'li yılların başına kadar sürmüştür.

¹ Suriye'nin güneybatısında bulunan Havran bölgesine 1711 ve 1860 yıllarında Lübnan'dan göç eden Dürziler yerleşmiştir. (ç.n.)

Çerkeslerin yoğun olarak Golan Tepeleri'ne Maveria-i Ürdün'e, Hama, Humus ve Halep kentlerinin yakınlarına yerleştiler.² Kurdukları Amman, Ceraş, Kuneytra ve Mumbuc köyleri zamanla büyüyerek kentlere dönüştü.³

Suriye'ye yerleşen Çerkeslerin sayısını tam olarak belirlemek zordur. 1878–1880 yıllarındaki yer değiştirmeleri sırasında yönetimler tarafından sağlıklı bir istatistik kaydı tutulmadı. Çerkeslerin kendileri de kayıt tutacak durumda değildiler. Üstelik Balkanlar'dan ikinci göç döneminde Çerkes nüfusu ölümler nedeniyle erimişti. Şam ve Beyrut'taki Rus konsolosluklarının verilerine göre, 1878–1880 yıllarında Suriye'ye göç eden Çerkeslerin sayısı 40.000–50.000 arasında değişmektedir. Türkiyeli tarihçi Çerkes İzzet Aydemir, yaptığı araştırmalara dayanarak, anılan dönemde Suriye'ye 70.000 kadar Çerkesin yerleştiğini kabul etmektedir.⁴ Suriye'de sağlıklı istatistikî veriler, Maveria-i Ürdün'de 1920'de Fransa ve İngiltere'nin sömürgeci manda yönetiminin kurulmasından sonra elde edilmiştir. 1935'teki sayıma göre Suriye'de 25.000 kişilik nüfusu oluşturan 4039 Çerkes aile yaşıyordu. Buna göre bir ailenin 5–8 kişiden oluştuğu görülmektedir. Maveria-i Ürdün'deki sekiz Çerkes köyünde aynı dönemde 9000 kişi yaşıyordu; bunlardan 850'si Çeçendi. Filistin topraklarında (bugünkü İsrail) kurulan iki Çerkes köyünde (Reyhaniye ve Kfar-Kama - ç.n.) 1930'lu yılların başında 900 nüfus sayılmıştı.

Yönetim Çerkeslere *miri* arazi olarak, yani devlet hazinesinden toprak verdi. Dağıtım şu esaslara göre yapılıyordu: Üç kişiden oluşan bir aile 70, dört-beş kişilik aile ise 130 dönüm toprak alıyordu. Suriye'ye 1905'te göç eden Anzor ailesinden Kabardey soyluları 600'er dönüm toprak aldılar. Çerkes aileleri toprakları, daha önce ait oldukları toplumsal sınıftan bağımsız olarak, (askerlik hizmeti yapmaları karşılığı) feodal askeri-tumar sistemine göre paylaşıyorlardı.

Çerkes göçmenleri yerleştirildikleri bölgelerin ekonomik gelişimine katkıda bulundular. Daha gelişmiş tarım aletleri, tekerlekli arabalar yapmaya, taş evler ve değirmenler inşa etmeye başladılar. Geleneksel tarım tekniklerini geniş ölçüde uyguladılar ve darı, yulaf gibi yeni bitkiler yetiştirdiler. On yıl boyunca Suriye ve Filistin'de bulunan Rus bilim adamı A.Ruppın şunları yazıyor: “Çerkesler beraberlerinde Kafkasya'dan daha gelişmiş tarım aletleri, iki yekpare ağaç tekerlekli ve demir çemberli yük arabasını, yulaf ekimini ve ev aletlerinde büyük bir nizam getirdiler. Ayrıca çalışanlar; tarlalarını taşlardan temizliyorlar ve hemen hepsi varlıklı sayılabilecek bir yaşam düzeyine eriştiler.”

İlk günlerden itibaren Osmanlı yönetimi Çerkesleri idari ve askeri hizmete, en başta da polis teşkilatına almaya başladı. Amman'da çevre sakinlerinden 300 kişilik bir polis süvari birliği oluşturuldu. Başında Mirza Vasfi bulunuyordu. Çerkes polislerden oluşan bunun gibi süvari bölükleri Kuneytra'da, Halep'te, Ceraş ve Kerak'da yerleşmişti.⁵ Bu birliklere halktan vergi toplamak, ana yolları korumak ve en başta da hükümete boyun eğmeyen Bedevi kabileleriyle mücadele etmek gibi görevler verilmişti. Bu kabileler düzenli ordu kuruluşuna göre organize oluyorlar, ustaca silah kullanan kişilerle takviye ediliyorlar ve silahlı kuvvetlerin en iyi birliklerinden birini oluşturuyorlardı. Polis teşkilatındaki hizmet düzenli ordudaki hizmetle bir sayılıyordu. Çerkes birlikleri Dürzîlerin ve şehirlilerin isyanlarını bastırmakta kullanılıyordu. Onlar sayesinde Bedevi kabilelerinin tarım bölgelerine basınları sona erdi ve bu kabilelerin bir kısmı da hükümetin itaati altına sokuldu.

² Golan Tepeleri'nin 1967'de İsrail tarafından işgal edilmesiyle burada yaşayan Çerkesler Şam'a ve Amerika'ya yerleştiler. (ç.n.)

³ 19. yüzyılda Osmanlı Devleti'nin eyaleti olan bugünkü Suriye ve Ürdün'ün sınırları Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra çizildi. Burada adı geçen aynı bölgeye yerleşmiş köylerden bazıları Ürdün sınırları içinde kaldı. (ç.n.)

⁴ İzzet Aydemir'in Suriye Çerkesleri ile ilgili bahsi geçen yazısı Kafkasya Kültürel Dergi'de yayınlanmıştır. (Cilt 4, Sayı:15, 1967). (ç.n.)

⁵ Ceraş ve Kerak bugün Ürdün sınırları içindedir. (ç.n.)

Çerkes göçmenleri komşu halklarla mücadeleye sürüklemek amacıyla Osmanlı yönetimi çözümsüz bir çekişmeyi, arazi anlaşmazlığını körükledi. Çerkeslerin Sultan'ın hediyesi olarak aldıkları toprakları Bedeviler, Dürziler, Kürtler ve Fellah Araplar kendi otlakları sayıyorlardı. Görüşmeler genellikle başarıya ulaşmadı ve tartışan taraflar silaha sarıldılar.

Golan Tepeleri'ne yerleşen Çerkesler daha ilk günlerde oradaki göçebe Bedevi Fadıl kabilesinin saldırısına uğradılar. İlk önce iki taraf arasında silahlı çatışmalar meydana geldi. Bunu Bedevilerin Çerkes köyü Mansura'ya büyük bir baskın düzenlemeleri izledi. Osmanlı yönetimi bu olaydan yararlandı ve Bedevilerin üzerine tenkil seferi düzenledi. Bu seferin ardından Çerkesler de kan davası geleneğine uyarak göçebelere karşı saldırı düzenlediler.

Şam'daki İngiliz konsolosun raporunda 15 Ağustos 1881'de Kuneytra yakınlarında Çerkeslerle Fadıl kabilesi arasında olağan çarpışmalar meydana geldiği bildiriliyor. Her iki taraftan da birkaç yüz kişi katıldığı bu çatışma, ölü ve yaralı olarak birkaç kişi kaybeden Bedevilerin geri püskürtülmesiyle sona erdi. Çerkeslerin de yaklaşık o kadar kaybı vardı.

Aynı yıl Golan Tepeleri'ndeki Çerkesler ve Fadıl kabilesi arasında barış antlaşması yapıldı. Dağınık haldeki göçebe kabilelere zamanla üstünlük sağlayan Çerkesler, onların bir kısmını Golan Tepeleri'nden çıkarmayı başardılar.

Barış antlaşmasının imzalanmasıyla Beni Sahr kabilesinin Maverai-ürdün'e yerleşen Çerkesleri oradan çıkarma girişimleri de sona erdi. Fakat meydana gelen olayların çoğunda Bedevi-Çerkes anlaşmazlığı kan davası özelliği kazandı ve uzun yıllar boyunca sürdü. Öyle ki Çerkesler tarafından 1878'de Halep yakınlarında kurulan Mumbuc köyü, göçmenlere tahsis edilen topraklar üzerinde hak iddia eden iki kabilenin (Abu Sultan ve Beni Said) saldırılarına uğradı. Mumbuc Çerkeslerle göçebeler arasındaki mücadele 20. yüzyıl ortalarına kadar sürdü.

Bedevilerle çatışmalarda Çerkesler savaş yeteneği ve silah bakımından üstünlük sağlıyorlardı; fakat sayı olarak onlardan önemli ölçüde geride kalıyorlardı. Üstelik Çerkes köylerinin aynı zamanda iki veya daha fazla kabileyle mücadele etmesi gerekiyordu. Bedevi-Çerkes anlaşmazlıklarında her iki taraf da çeşitli düşmanca eylemlerde bulunuyorlardı. Göçebeler sığırlarını Çerkeslerin tarlalarına sürüyorlar ve ekinlerini çiğnetiyorlardı. Bazen de Çerkesler bu sürülere el koyuyorlar, su kaynaklarına Bedevileri yaklaştırmıyorlardı.

Özellikle arazi anlaşmazlığından kaynaklanan Dürzî-Çerkes çatışması sürekli ve kanlı bir hal almıştı. Dürzîler de Bedeviler gibi eskiden beri Golan Tepeleri'nde hak iddia ediyorlardı. Önceleri Dürzîler keşif hareketleriyle ve Çerkes köylerine ateş etmekle yetiniyorlardı. 1881 yılında Çerkeslere birkaç büyük baskın düzenlediler. Ancak bu baskınlar basanlar adına başarısızlıkla sonuçlandı; 600 kişilik Dürzî birliği Mansura köyüne yaptığı baskında bozguna uğradı. Bu olayları Çerkes süvarilerinin Dürzî bölgelerine karşı baskınları izledi. Düşman tarafların barış anlaşmasına vardıkları 1889 yılına kadar kanlı çarpışmalar devam etti.

1894'de yeni bir çatışma patlak verdi. Buna bir Dürzî grubunun küçük bir sürüyle yol alan Çerkes karı kocaya saldırması neden oldu. Çatışma sırasında Çerkes kadını öldürüldü. Kafkas geleneklerine göre bir kadının öldürülmesi çok ağır suç sayılıyordu. Fakat Çerkes yaşlıları gençlerin intikam almasını yasaklayarak suçluların cezalandırılması talebiyle Kuneytra kaymakamına başvurular ve meydana gelen olayın incelenmesi için Dürzî şeyhlerine bir heyet gönderdiler. Şeyhler olaydan dolayı üzüntülerini belirttiler ve şeriat kurallarına göre kan bedelini (300 lira) ödemeye ve teşhis edilmesi durumunda da suçluları vermeye hazır olduklarını bildirdiler. Fakat bu sadece bir taktikti. Anlaşma gereğince Çerkes temsilcileri teşhis için yola çıktılar, fakat yolu kesen Dürzîlerin saldırısına uğradılar. Çıkan çatışmada dört Dürzî öldü ve yeniden iki taraf da savaşa hazırlanmaya başladı. Havran'dan Lübnan'ın bütün Dürzî bölgelerine acil yardım çağrısıyla ulaklar salındı. Hasbeyi, Raşeyi, Vadi-Acama'dan Dürzîlerin merkezi Mecel-Şems'e doğru müfrezeler yola çıktı. Lübnan'dan para ve silah geldi. Dürzîlerin savaş hazırlığına Lübnan valisi Naim Paşa müdahale etmek zorunda kaldı ve onun emriyle bu olayla ilgili adli soruşturma açıldı.

Kuneytra kaymakamı bir jandarma müfrezesiyle savaş hazırlıklarını durdurmak amacıyla Dürzîlerin yanına gitti. Fakat esir alındı ve ancak daha önce tutuklanan Dürzîlerin karşılığında serbest bırakıldı.

Daha sonra kaymakam, çevredeki köylerden Çerkes savaşçıların toplandığı Mansur'a geldi. Kaymakam davayı yasalara göre soruşturacağına kesinlikle söz vererek dağılmalarını istedi. Çerkesler iktidarın temsilcisine inandılar ve dağıldılar.

24 Mayıs günü sabah saat 10'a doğru, yaklaşık 10.000 kişilik Dürzî ordusu Mansur'a yaklaşarak uzaktan ateşe başladı. Evlerin pencerelerinden ve çatılarından da karşı ateş açıldı. Silah seslerine koşup gelen komşu köylerden Çerkeslerin de katıldığı çarpışma 14 saat kadar sürdü. Başlangıçta Dürzîler köyün yanına kadar yaklaştılar ve içine girmeye çalıştılar. Fakat sayıca üstün olmalarına rağmen Çerkesler tarafından geri püskürtüldüler. Rus konsoloslu Balyayev'in bildirdiğine göre, bu çatışmada 88 Dürzî öldü. Çerkeslerin kayıpları ise 44 erkek, 4 kadın, 7 çocuk ölü ve 4 de yaralıydı.

Aynı günün akşamı olay yerine vilayetin polis teşkilatı amiri Hüsrev Paşa geldi. Her iki tarafın liderlerini toplayarak barış anlaşması yapılmasını teklif etti. Ancak Çerkes tarafı sadece Dürzîleri suçlu sayarak ve cezalandırılmalarında ısrar ederek bunu kesinlikle reddetti. Polis amiri sadece idari makamlar tarafından tahkikat yapılınca kadar hiçbir düşmanca eyleme girişilmeyeceğine dair söz alabildi.

Çerkesler, adli soruşturmada adil bir sonuç çıkacağından ümitleri olmadığından İstanbul'a yüksek makamlara, hatta resmi makamlar aracılığıyla bizzat Sultan'a yazı gönderdiler. Yazıda Suriye Vilayeti valisi Rauf Paşa'yı Dürzîleri gizlice himaye etmekle suçladılar ve değiştirilmesini talep ettiler. Sonuçta vali ve Kuneytra kaymakamı değiştirildi.

Yeni Vali Osman Nuri Paşa meselenin çabucak halledilmesi hakkında İstanbul'dan gelen emri yerine getirerek kendi başkanlığında Dürzî-Çerkes anlaşmazlığını soruşturacak bir komisyon kurdu. Çerkeslere teklif edilen şartlara göre Dürzîler Mansurlulara 1000 lira ödeyecekler ve özür dileyeceklerdi. Mütakere 9 Ağustos'ta yapıldı. Hasbeyi, Raşeyi, Beka-Atı ve Mecel Şems'ten 35 Dürzî şeyhi Mansura'ya geldiler ve özür dilediler.

Yapılan anlaşmaya rağmen iki taraf da yeni bir çatışma çıkacağı beklentisiyle yaşadılar ve buna hazırlanmaya devam ettiler.

1895 sonbaharında yeni bir Dürzî ayaklanması çıktı. Dürzî ayaklanmaları bir yandan ulusal bağımsızlık karakteri taşıyor, diğer yandan da Hıristiyanların katledilmesi, Fellahların yağmalanması gibi haydutluk eylemlerini içeriyordu. Havran'da değişik Dürzî bölgelerinden savaşçılar toplandı ve sayıları 10.000 kişiye ulaştı. Kasım ayına kadar Dürzîlerin baskınları sonucu 9 köy yakıldı ve masum halktan 100 kişi öldürüldü. Olayların bu şekilde gelişmesi Osmanlı yönetiminin isyancıları bastırmak için askeri birlikler kurmasına uygun bir vesile oldu.

Bu sıralarda Çerkeslerle Dürzîler arasında, eski düşmanlığı canlandıran ve yeni çarpışmalara neden olan küçük çatışmalar meydana geldi. 19 Kasım sabahı üç bin kişilik Dürzî ordusu ikiye ayrılarak Mansura köyüne yöneldi. Bir bölümü Çerkeslerin üzerine saldıracak, diğer bölümü de (Fadıl Kabilesi) yan tarafa sarkacaktı. Çerkes ve Bedevi birliklerinin toplamı 2000 kişiydi. Başlarında Çerkes ileri gelenlerinden Ançok Ahmet Bey vardı. Müttefik ordu köyden çıktı ve Dürzîlerle savaşa tutuştu. Çarpışmanın en şiddetli anında Ahmet Bey öldü ev Çerkes-Bedevi birlikleri geri çekilmeye başladı. Fakat o sırada başında Mirza Bey'in bulunduğu Çerkes polis süvari bölümü yetişti ve Dürzîlere hücum etti. Hemen ardından Beyrut'tan polis birliği yetişti ve o da Dürzîlerin üzerine hücum etti. Dürzîler savaş meydanında 400 ölü bırakarak kaçtılar. Çerkes ve Bedevi birlikleri Dürzîleri kovalayarak Dürzî bölgelerinin içlerine kadar ilerlediler, merkezleri Mecel-Şems'i yakıp yıktılar. Dürzîlere karşı oluşturulan orduya, başında Said Paşa'nın bulunduğu Kürt birlikleri de katıldı. Birleşik ordu hücumu devam etti ve Halos, Harar, Ayne Koniye, Zehitu ve Beka At köylerini ateşe verdi.

20 Kasım'da Şam'dan 5'inci Süvari Tümeni komutanı Nuri Paşa komutasında 400 piyade, 200 süvari ve iki dağ topundan oluşan özel görevli bir Osmanlı birliği Havran'a geldi. Onun ardından üç piyade taburuyla, 4'üncü Ordu Komutanı General Memduh Paşa hareket etti. Çerkes-Bedevi-Kürt süvarileri de bu birliğe katıldılar. 4 ve 7 Aralıkta Osmanlı kuvvetleriyle Dürzîler arasında isyancıların yenilgiye uğradığı çarpışmalar meydana geldi. Ceza olarak hükümet Dürzî bölgelerinin önceki özerkliğini kaldırdı.

Suriye'nin askeri tarihinde Osmanlı hizmetinde bulunan birçok yetenekli Çerkes subayın adı geçer. Bunlardan biri de 20. yüzyılın başında Suriye'de bulunan Mareşal Osman Fevzi Paşa'dır.

Suriye Vilayeti polis teşkilatının başında uzun süre Çerkes Hüsrev Paşa bulundu. Abaza Muhammed Bek Marşan 20. yüzyıl başında Halep şehri askeri komutanlığı makamındaydı. Suriye tarihinde, Amman'da bulunan Çerkes Süvari Birliği'nin komutanı General Mirza Paşa Vasfi ve diğer birçoklarının adı geçmektedir.

Birinci Dünya Savaşı yıllarında Osmanlı hükümeti Suriye'nin Çerkes bölgelerinde de seferberlik ilan etti ve acemi erler cephelelerin en sıcak noktalarına gönderildi. Çerkes polis birlikleri askeri komutanlık tarafından Suriye'deki ulaşım yollarının ve yiyecek üslerinin korunmasında kullanıldı.

1916 yılında Mekke Şerifi Hüseyin ve oğlu Faysal İngiltere'nin desteklediği Arap isyanını başlattılar. Osmanlı baskısını üzerlerinde hisseden Suriye Arapları isyanı aktif olarak desteklediler.

Bu bölgedeki Çerkes halkı politik olarak zor bir durumda kaldı. Osmanlı Devleti'ne sadık kalmaları, Çerkesleri Türklerin askeri hizmetlileri olarak gören Arapların düşmanca hareketlerini artırdı. Çerkes köylerinin en yaşlıları o zamanlar Araplarla aralarında sürekli meydana gelen silahlı çatışmaları hatırlıyorlar. Şerif Hüseyin'in ordusu Kuzey Suriye'ye geldiğinde, Çerkes kasabası Mumbuc'un yakınında yaşayan Araplar onlardan Mumbuc'un yıkılıp yağma edilmesini istediler. Arap ordusunun yaklaştığını öğrenen Çerkesler, Mumbucuların Arap isyanını desteklemek arzusunda olduklarını bildiren bir heyet gönderdiler. Bu, Çerkeslerin savaş yıllarında Arapların tarafında yer aldığı ilk olaydı. 1920'de Suriye'nin Fransız birlikleri tarafından işgali başlayınca Mumbucular Araplarla yaptıkları anlaşmaya sadık kalarak Fransızlara karşı silahlı direniş gösterdiler. Fakat motorize birliklerle yaptıkları savaşı kaybettiler.

Mavera-i Ürdün'de de Çerkesler İngiliz birliklerine karşı sert direniş gösterdiler. 1918 Martında General Allenby'nin 6'ncı İngiliz Ordusu'nun baskısıyla Osmanlı birlikleri geri çekildi. Çerkes birlikleri İngilizlerle çarpışmaya girdi. Her iki taraftan verilen büyük kayıplardan sonra sayı ve silahça üstün olan İngilizler kazandılar ve Mavera-i Ürdün'ü işgal ettiler.

Nisan 1920'de San Remo'da yapılan konferansta galip Avrupa devletleri Arap topraklarını Osmanlı Devleti'nden kesin olarak kopardılar. Manda sistemine göre Milletler Cemiyeti Irak ve Filistin'i İngiltere'ye verdi. Suriye'nin büyük kısmı Fransa'nın sömürge idaresine geçti.

Çerkes göçmenleri Osmanlı hükümetine boyun eğmeyen topluluklarla bu şekilde mücadeleye çekildiler. Küçük adacıklar halinde Suriye'nin sınır bölgelerine dağıtılan Çerkesler, komşu halklarla hiç bitmeyen silahlı çatışma içinde yaşadıklarından hükümetin askeri dayanağı olmak zorunda kaldılar.

Yedi Yıldız Dergisi, Sayı 4, 1994, s. 18–21,
Adigi, Kültür-Tarih Dergisi, Sayı 3, Maykop, 1991